

SVÁRAVA U TÝNCE NAD LABEM: PRVNÍ MEZOLITICKÝ NÁLEZ V ČECHÁCH?

Karel Sklenář

Nedávno, ve větší práci o dějinách výzkumu paleolitu a mezolitu v Čechách (Sklenář 2008), jsem shrnul i dnešní představu o tom, kdy a kde se v Čechách objevil první mezolitický nález. Není to minulost příliš vzdálená, protože drobnotvaré štípané industrie, mnohem hůře rozpoznatelné jako artefakty a navíc bez příznivého faktoru výskytu v omezených prostorách jeskynních vrstev, unikaly pozornosti i na západě Evropy mnohem déle než nálezy paleolitické. Připomeňme si, že po objevech smíšeného prostředí dánských kjökkenmøddingů ve 40. letech 19. století docházelo k rozpoznání skutečně mezolitických drobnotvarých industrií – jakožto nespojených s keramikou a tedy patrně starších než neolit – na písčitéch podložích ve Francii (u Sermoyer 1860) a krátce poté vznikl termín „mezolit“ (H. M. Westropp v roce 1866); pro holocénní období mezi paleolitem a neolitem jej ovšem zavedl O. M. Torell 1874, jako samostatný chronologický stupeň navrhl teprve r. 1892 J. A. Brown, a do mortilletovského systému zapojil zhruba v dnešním smyslu Ph. Salmon roku 1909.

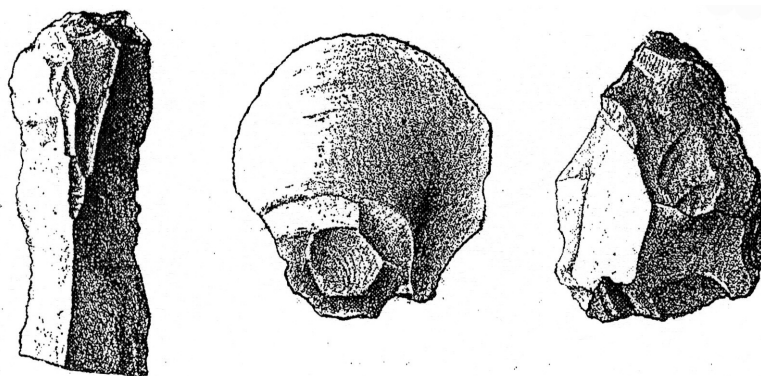
Koncepcí nového vývojového stupně mezi paleolitem a neolitem vstoupila tedy už do doby archeologicky mnohem pokročilejší než kdysi nesnadná formulace paleolitu, vzdor tomu se ale nevyhnula omylům pramenícím na jedné straně z nepochopení významu nálezů skutečně mezolitických, na druhé ze snaživého přecenění nálezů ve skutečnosti až postmezolitických.

Na prahu této historie v českých zemích stojí až dosud nález prvního typu – mezolitický, ale nerozpoznaný: štípaná industrie zachycená J. Siblíkem v druhotné poloze při výzkumu pozdně halštatského žárového pohřebiště u Hradiště na Blatensku v roce 1906 (jak v r. 1966 upozornili A. Beneš a Sl. Vencl). Už v téže době byly však známy a zčásti odmítnuty pokusy druhého typu – mylná mezolitická určení bez řádné znalosti skutečné podoby materiálu: připomeňme stratigraficky zdůvodňované datování kostrového hrobu z Prahy-Kobylis, zřejmě eneolitického (J. F. Babor – E. Štorch 1905), „kjökkenmøddingovou“ keramikou z Prahy-Šárky (P. Reinecke 1908) nebo domněle ořezané losí a jelení parohy v Praze-Podbabě (J. A. Jíra 1914). První v Čechách (a českých zemích vůbec) správně rozpoznány a prokazatelný mezolit objevili u Kozel na Neratovicku nezávisle na sobě (?) R. Šanovec (1912 či dokonce 1910?) a J. Petrbok 1915. (Pro citace literatury k výše uvedeným nálezům a názorům srov. Sklenář 2008.)

Tato fakta by nebylo třeba opakovat, kdyby se nevyskytl jeden zajímavý a zcela zapadlý nález, na který chci upozornit; může totiž v této sekvenci zaujmout významné místo, protože časově výrazně předchází Siblíkovu nálezu z Hradiště (okolnost, že nebyly jako mezolit rozpoznány, mají ovšem společnou).

Ve Fričově pražském přírodovědném časopise Vesmír uveřejňoval autor krytý šifrou P. A. v letech 1878–79 populárně naučný „seriál“ pod názvem Obrazy z pravěku lidského (P. A. 1879), k němuž používal ilustrace kombinované z obrázků ve starších pracích Fričových a z nových nálezů, zřejmě podle přírůstků geologicko-paleontologických (Fričem spravovaných) sbírek Národního muzea. Ke III. části o „době leštěných mlatů“ (tedy neolitu a eneolitu) připojil podobně složený obrázek, obsahující jako přídavek tři „zbraně pazourkové nalezené v navátém písku labském ve Svárově u Labské Týnice. Muzeu daroval p. Ferd. Perner.“ Toto seskupení tvoří (zleva) patrně bazální zlomek střečovité čepelky, u níž nelze vyloučit laterální retuš, dále ventrální pohled na krátký ústěp – s největší pravděpodobností drobné škrapadlo s obloukovitou dorsoterminální retuší, a konečně masivnější krátký hrotitý ústěp. Měřítko bohužel není udáno, ale vzhledem k charakteru artefaktů jde s největší pravděpodobností o drobnotvarou štípanou industrii mezolitické povahy.

Pro její bližší určení je samozřejmě důležité i naleziště, které ovšem nemůže být pro úvahu o mezolitické klasifikaci vhodnější: jde o seskupení nejspíše raně holocenních přesypů váteho písku při pravém břehu středního Labe u osady Svárava, asi 3 km východně od Týnce n. L., okr. Kolín (lokalita sama je však už na k. ú. Labské Chrčice, okr. Pardubice). Tento prostor je od r. 1980 chráněn jako přírodní rezervace

Obr. 1. Štípaná industrie ze Sváravy, k. ú. Labské Chrčice, okr. Pardubice (P. A. 1879, 208)

„Duny u Sváravy“ (Faltysová – Bárta a kol. 2002, 121, 144). Hlavní přesyp dosahuje 5–7 m relativní výšky a táhne se v soulase s orientací přesypů tohoto regionu ve směru navátí v mírném oblouku od JZ k SV; jihozápadní konec přesypů přiléhá k severnímu okraji labské nivy se starými a zaniklými meandry (rezervace Týnecké mokřiny). Lokalita je tedy v poloze pro přesypové mezolitické lokality středního Polabí vcelku typické (srov. např. Homolku u Ovčár na Brandýsku – Sklenář 2009).

Je zajímavé, že z této lokality nebyl od té doby až dodnes hlášen žádný nález. Naproti tomu z ne-dalekého přesypu v poloze Záhumenní – tj. už v labské nivě, v úhlu mezi dnešním tokem Labe a starým ramenem na jeho severním břehu, jižně od silnice z Týnce do Chrčic, ale už na k. ú. Týnec n. L.) byly po nálezech železné strusky záchranným výzkumem v roce 1961 odkryty zbytky železářské dílny z doby římské – opět analogie s přesypem u Ovčár (Pleiner 1962; stručnou zprávu v tisku podala Motyková-Šneidrová 1963, 26). Za zmínku stojí tento nález proto, že kromě nečetných zlomků keramiky a strusky byl nalezen i jeden ústěp z pazourku (silicitu z glacigenních sedimentů) hnědého zbarvení, místy bělavě patinovaný; nic dalšího o něm nebylo uvedeno, nebyl zobrazen a jeho dnešní uložení se nepodařilo zjistit.

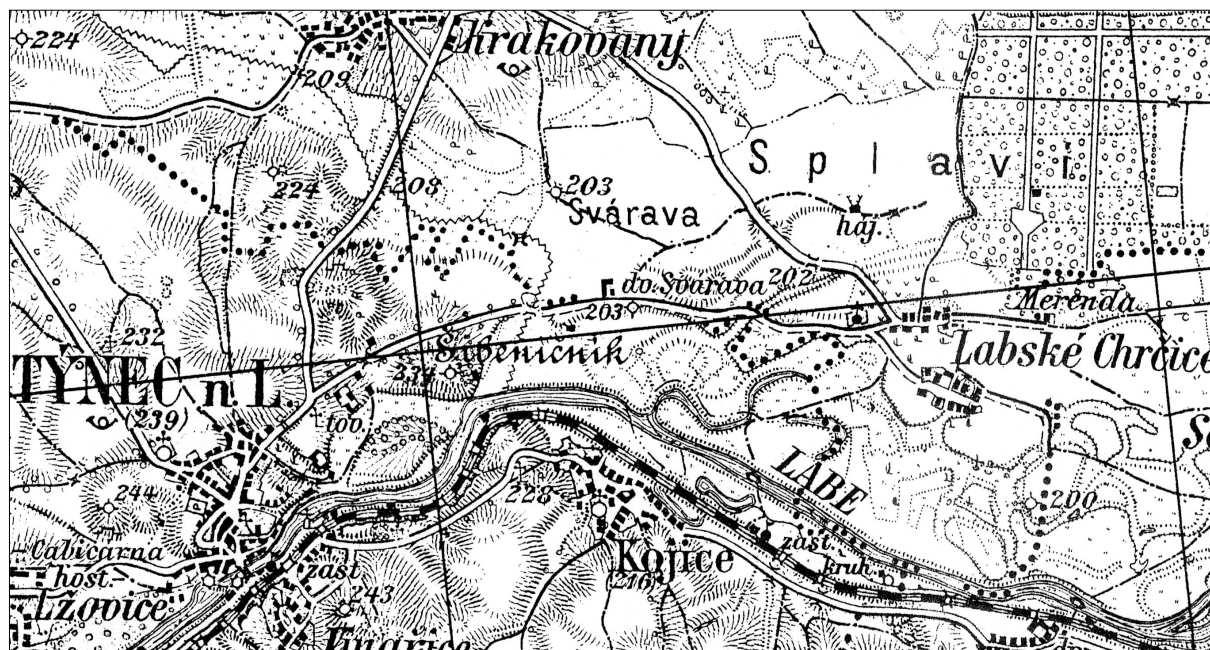
Pro úplnost informací o výše popsaném nálezu od Sváravy si povšimněme, že celkem výjimečně je u tohoto obrázku ve Vesmíru uveden i dárc. Jeho jméno není neznámé: Ferdinand Perner (1840–1914), spolujatel „Strojnické továrny bratří Pernerů“ v Týnci, byl švagrem Antonína Friče, jenž se nedávno předtím (1869) oženil s Ferdinandovou sestrou Marií. Jeho zájmy byly spíše přírodovědné, ale věnoval pozornost i archeologii a během let předal Národnímu muzeu významné dary (např. v roce 1892 depot zlatých předmětů pozdní doby bronzové z hradiště v sousedních Lžovicích).

„Pazourky“ ze Sváravy byly patrně prvním z těchto darů; bohužel o jejich náleзовých okolnostech nevíme nic bližšího, je ale téměř nepochybné, že jde o náhodný nález při práci zasahující pod povrch země na přesypu, případně při kopání písku. Skončily ve Fričem spravovaných geologicko-paleontologických sbírkách Národního muzea a s nimi byly také původně vystaveny, brzy se ale ocitly mimo měnicí se zájem Fričův a tím spíše mimo zájem jeho spolupracovníků a následovníků. Jediný, kdo si jich ještě prokazatelně všiml, byl archeolog Moric Lüssner, žijící na sklonku života v Praze a uvědomující si od doby svých nálezů na Pumberkách u Chrudimi (1858) také existenci paleolitu; ten si do své starší knihy zápisků (Lüssner 1850–1865, 147) k partii o Chrudimi dodatečně poznamenal: „R. 1886. pozoroval jsem následující starožitnosti paleolithické v museu nar.: V nalezích v Šarce u Prahy: Hroty, nože, šipky a nepravidelné kusy z pazourku. Z Svaravy blíže Týna nad Labem. Menší nástroje pazourkové.“ Tím mimochodem dokládá, že šlo o drobnou industrii, což podporuje výše uvedenou interpretaci.

Fakticky ji nelze ověřit, protože sváravský nález je dnes nezvěstný (a marné bylo jej hledat v přírůstkových knihách, neboť Frič sice podobné nálezy sbíral a vystavoval – doba považovala paleolit a tedy štípané industrie v podstatě za doménu přírodovědců –, ale do evidence až na výjimky nezapísoval); ani J. Skutil (1927) jej nezaznamenal, ačkoli ve svém článku obecně mluví o tom, že stará kolekce paleolitu v geologicko-paleontologických sbírkách NM představuje vlastně starou expozici muzea, kde výše citovaný Lüssner tyto předměty viděl. Snad tedy ještě čekají kdesi v přírodovědných sbírkách NM na opakovaní šťastného osudu nedávno objevené čepele z prvních českých paleolitických nálezů na pražské Jenerálce.

Menší naději však mají dva další současné nálezy, o nichž víme, že se v NM dostaly pro změnu do sbírky archeologické:

1. Pod č. př. 20/79 z 9. 7. 1879 byly do její přírůstkové knihy (dnes v Archivu NM) zapsány „střípky jantaru“ – v dokumentaci pak opravené na „pazourek“, darované učitelem Antonínem Soltou z Týnce nad Labem, známým svými archeologickými zájmy a významnými dary pro NM. Zápis neobsahuje lokalitu a nezná ji ani oficiální záznam daru v tisku (Anonym 1879, 439); naštěstí zpráva o činnosti Ar-

Obr. 2. Oblast mezi Týncem n. L. a Labskými Chřčicemi podle speciální mapy na základě 3. vojenského mapování z let 1874–1880 (mapa 1:75 000, list 3955). JZ část písčiny přesypů severně od silnice Týnec n. L.–Labské Chřčice je uprostřed mapy překryta nápisem „dv. Svárava“; na J a JV odtud staré meandry labského pravobřeží; jižně od kóty 203 u dvora Sváravy, v úhlu mezi Labem a jeho opuštěným ramenem, je lokalita výzkumu z roku 1961. Vrch Šibeník leží za vodotečí na ZJZ od Sváravy a Z od nevyznačené polohy Záhumenní

cheologického sboru je sdílnější a dar uvádí jako „pazourkové odštipky ze Svarova, polohy to u Labského Týnce“ (Smolík 1879, 271; srov. zápis ze schůze sboru 20. 6., kde byl dar předložen – viz Archiv NM, fond Archeol. sbor, kart. 1, č. 13d). Jde tedy sice o jiného dárce, než u kusů získaných Fričem, ale o tutéž lokalitu: dva zájemci o starožitnosti z Týnce n. L. snad společně či po nález jednoho z nich sebrali na lokalitě uvedené kusy a předali je různým sbírkám NM podle svých konexí k nim.

2. Pod č. př. 35/80 se do archeologické sbírky o rok později (17. 7. 1880) dostal jiný Šoltův dar – „pazourek nalezený u /Lab./ Týnce pod kopcem Šibeníčníkem“ (Anonym 1880, 600). Pohled na mapu dosvědčí, že tato lokalizace ukazuje opět na těsně s kopcem sousedící polohu Sváravu, případně Záhumenní.

Vzhledem k poměrně důkladné evidenci sbírek prehistorického oddělení NM není prakticky žádná naděje, že by se oba zmíněné nálezy ještě někdy objevily; v důsledku nepatrných rozměrů, nepatrné ceny pro vystavování a tradičního nepatrného zájmu správců archeologické sbírky o štipanou industrii nepochybně už dávno zmizely, aniž by vůbec byly systematicky evidovány.

Vyslovit se tedy můžeme jedině (na základě citované kresby) o kusech darovaných F. Pernerem. Pokud je jejich výše uvedený výklad správný, lze už dnes říci, že lokalita Labské Chřčice-Svárava je svým datem objevu (zcela zřejmě 1879) prvním v pořadí nám dnes známých mezolitických nalezišť v Čechách – i když samozřejmě zůstala nerozpoznána v době objevu a kupodivu, s výjimkou M. Lüssnera, nepovšimnuta i dalších více než sto let. Vzhledem k tomu, že poloha je zalesněna a užívána jako daňčí obora, není ani ověření lokality dalším sběrem možné.

PRAMENY A LITERATURA

Anonym 1879: Zpráva o Museu král. Českého od 1. dubna do konce srpna r. 1879, Časopis Národního muzea 53, 435–439.

Anonym 1880: Zpráva o Museu král. Českého od počátku června do konce září r. 1880, Časopis Národního muzea 54, 597–600.

Faltysová, H. – Bárta F. a kol. 2002: Chráněná území ČR IV. Pardubicko. Praha.

- Lüssner, M. 1850–1865: Collectanea archaeologica et topographica II. (Rukopis, Muzeum východních Čech, Hradec Králové, archeologické oddělení).*
- Motýková-Šneidrová, K. 1963: Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen. Praha.*
- P. A. 1879: Obrazy z pravěku lidského, Vesmír 8, 52–53, 112–114, 209–210, 257–258.*
- Pleiner, R. 1962: nálezová zpráva čj. 7677/61, Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR v Praze.*
- Sklenář, K. 2008: Dějiny výzkumu starší a střední doby kamenné (paleolitu a mezolitu) v českých zemích, Sborník Národního muzea v Praze, řada A-Historie 62.*
- Sklenář, K. 2009: Mezolitická industrie z „Homolky“ u Ovčár (okr. Mělník), Archeologie ve středních Čechách 13, 101–104.*
- Skutil, J. 1927: Stará paleolitická kolekce v geologicko-paleontologických sbírkách Národního muzea, Časopis Národního muzea 101, přír., 86–88.*
- Smolík, J. 1879: Archaeologický sbor Musea král. Českého, Památky archeologické 11, 269–273.*

SVÁRAVA BEI TÝNEC NAD LABEM: DER ERSTE MESOLITHISCHE FUND IN BÖHMEN?

Als der erste von den heute bekannten Funden mesolithischer Steinspaltindustrie auf dem Gebiet von Böhmen und Mähren sind bisher die Artefakte anerkannt, die im Jahre 1906 in sekundärer Lage in manchen Gräbern des späthallstattzeitlichen Brandgräberfeldes bei Hradiště in Südböhmen gefunden wurden, doch als mesolithische damals noch nicht erkannt. (Richtig als Mesolithikum wurden erst die Oberflächenfunde aus einer Sanddüne bei Kozly im mitttelböhmischem Elbetale – 1910 bis 1915 – in den 20. Jahren bestimmt.)

Dieser Artikel macht aber auf den unvorhergesehenen Umstand aufmerksam, dass für den ersten belegten mesolithischen Fund kann man mit höchster Wahrscheinlichkeit eine kleine Artefaktenkollektion aus der Oberfläche der Sanddüne Svárava bei Týnec n. L. (Elbeteinitz), Kat.-Gem. Labské Chřčice, Bez. Pardubice halten, die zwar heute nicht physisch erhalten, doch durch eine Zeichnung in der Prager naturhistorischen Zeitschrift „Vesmír“ (1879) dokumentiert ist.

(Deutsch von K. Sklenář)